

Dokument 5: Lover og forskrifter

Godkjent på årsmøtet i Den norske patologforening, Oslo 2014. Revidert versjon godkjent på årsmøtet i Bergen 2018.

En rekke forhold omkring dødsfall er regulert av lover og forskrifter, deriblant obduksjonsvirksomheten. Regelverket omhandler dels hva man kan og ikke kan gjøre, dels hvordan dette skal gjøres. Noen av reglene gjelder ved alle dødsfall, andre omhandler kun enkelte dødsfall eller spesielle aktiviteter.

Regler for obduksjoner

Rettsmedisinske obduksjoner

Rettsmedisinske obduksjoner er hjemlet i [Straffeprosesslovens § 228](#) og [Påtaleinstruksens kap. 13](#).

Rettsmedisinsk virksomhet er en del av politiets etterforskning og som sådan ikke helsetjeneste.

Derfor gjelder også regler og forskrifter som angår politiets arbeid, for eksempel angående habilitet.

Det er politi (ikke lege) som begjærer en rettsmedisinsk undersøkelse og det er politiet som er

mottaker av rapporten. Det er i Norge i dag ikke formelle kompetansekrav til hvem som skal fungere

som rettsmedisinsk sakkyndig, men de aller fleste rettsmedisinske obduksjoner utføres i dag av leger

med spesialkompetanse i rettspatologi ved Folkehelseinstituttet i Oslo og universitetssykehusene

utenfor Oslo. I prinsippet kan de pårørende ikke motsette seg en rettslig likundersøkelse, men de bør

«om mulig varsles og gis høve til å uttale seg». Mange forskrifter, meldeplikter osv. som angår

medisinske obduksjoner gjelder i utgangspunktet ikke ved rettsmedisinske obduksjoner, men

intensjonen er at disse skal tillempes, så langt det passer.

Det er ikke lov å gjøre en medisinsk obduksjon dersom det er grunn til å anta at det vil bli begjært en

rettsmedisinsk obduksjon ([Obduksjonslova §6](#)). Dersom det er aktuelt å ta organer til transplantasjon

fra en avdød der det er aktuelt med rettsmedisinsk obduksjon, skal politiet forespørres.

Medisinske obduksjoner («sykehusobduksjoner»)

Disse reguleres av [Obduksjonslova](#) som trådte i kraft 1.1.2016. I motsetning til tidligere lov, har den

nye loven bare en kort [forskrift](#). Grunnlaget for den nye loven er nedfelt i [NOU 2011: 21](#).

Fordi medisinske obduksjoner er en del av helsetjenesten, gjelder også lover, forskrifter og regler

som for annen medisinsk virksomhet, som for eksempel pasientrettighetsloven og journalforskriften.

Obduksjonsloven gjelder ikke lenger bare dødsfall i sykehus, men alle dødsfall, uavhengig av hvor

man dør. Formålsparagrafen er betydelig utvidet og nevner en rekke grunner til at obduksjon er

viktig. I tillegg til helt åpenbare medisinske grunner, er obduksjon også viktig for blant annet statistikk

og kvalitetssikring.

Samtykke og reservasjonsrett

I motsetning til en del andre land kreves det ikke i Norge noe eksplisitt samtykke til obduksjon.

Obduksjon kan ikke foretas dersom den avdøde har uttalt seg mot obduksjon eller hvis det er grunn

til å anta at avdøde ville ha motsatt seg dette. Pårørende skal forespørres om deres syn på hva den

avdøde hadde villet. I tillegg har pårørende en selvstendig rett til å nekte obduksjon.

Den eller de nærmeste pårørende er den som nå avdøde har oppgitt som sine pårørende da hun eller han var i live, for eksempel i forbindelse med sykehusinnleggelse. Hvis det ikke er angitt noen

nærmeste pårørende, gjelder det vanlige hierarkiet: ektemake eller annen partner, myndige barn, foreldre eller andre med foreldreansvar, besteforeldre og så andre ([Pasientrettighetsloven § 1-3 b](#)). Er det flere som stod den avdøde like nær, for eksempel flere barn, er det nok at et av dem reserverer seg. Dersom den/de som stod nærmest ikke reserverer seg, trenger man ikke ta hensyn til fjernere slektninger.

Pårørende skal spørres "så langt det er mulig". Med dette siktes til situasjoner der det ikke finnes noen nære pårørende eller at det ikke på noen rimelig måte er mulig å få tak i dem.

I ny lov er spørsmålet om obduksjon ikke koplet om mot livssyn. Også tidligere begrensing i henhold til minimumstid etter dødsfallet før undersøkelsen, er fjernet.

Obduksjon av særlige grunner

Dersom det av særlige grunner er nødvendig å fastslå dødsårsaken, åpner loven for at medisinsk obduksjon kan utføres også om de pårørende har motsatt seg det. Fylkesmannen kan i slike tilfeller overprøve pårørendes nektelse. Denne muligheten brukes sjelden. I praksis vil det nesten alltid dreie seg om mulig unaturlige dødsfall der politiet kan begjære en rettsmedisinsk obduksjon. Ved mistanke om allmennfarlige smittsomme sykdommer kan kommunelegen begjære en obduksjon etter [Smittevernloven § 4-5](#). Også denne paragrafen benyttes sjelden.

Forskning og undervisning

Dersom det er aktuelt å ta ut materiale ved obduksjon for bruk i forskning eller undervisning, skal de pårørende informeres om det og ha anledning til å reservere seg. Det er fullt mulig å akseptere en obduksjon av diagnostiske grunner, men reservere seg mot at materiale brukes til forskning eller undervisning. Med undervisning menes at materiale spares til senere bruk (preparatsamlinger) eller sendes videre til anatomiske institutter eller andre læresteder. Undervisning/demonstrasjon direkte knyttet til obduksjonen er alltid tillatt.

All forskning på pasienter eller pasientmateriale krever vurdering i forhold til personvern og søknad til Personvernombud og/eller Regional etisk komité, uavhengig av om vedkommende er levende eller død. En generell og uspesifisert forespørsel til pårørende om forskning fra en evt. tilfeldig vakthavende rekvirerende lege på obduksjonstidspunktet er ikke tilstrekkelig som tillatelse til inkludering i forskning. Kravet i loven om forespørsel til pårørende om tillatelse til bruk i forskning er således uten verdi og overflødig og blitt hengende fra tidligere lovverk. I det opprinnelige lovforslaget ble det anbefalt å stryke denne reservasjonsdelen ([NOU 2011:21](#))

Manglende avkryssing eller kryss for nekting på obduksjonsbegjæringen utelukker altså ikke at kasus kan inngå i forskningsprosjekter dersom formalia rundt forskningsprosjektet er oppfylt.

Forbud mot medisinsk obduksjon dersom der er aktuelt med rettsmedisinsk obduksjon

Ved dødsfall der det kan være aktuelt med rettsmedisinsk obduksjon, er det ikke tillatt å gjøre medisinsk obduksjon før spørsmålet om etterforskning er avklart. Hvis politiet har vurdert saken og ikke ønsker å begjære rettsmedisinsk obduksjon, kan medisinsk obduksjon utføres. Da gjelder vanlige regler om informasjon til de pårørende og reservasjonsrett.

Obduksjon av personer som dør utenfor sykehus

Noen ganger er det aktuelt med medisinsk obduksjon av personer som har dødd utenfor sykehus. I utgangspunktet gjelder de samme reglene som hvis personen hadde dødd i helseinstitusjon (men en skal huske at dødsfall utenfor sykehus oftere er meldepliktige til politiet, slik at dette må avklares før

det blir gjort en medisinsk obduksjon). Det offentlige betaler båretransporten.

Medisinske obduksjoner kan bare rekvireres av lege. Formuleringen i båretransportforskriften ([FOR 1997-03-11-216](#)) om at bare obduksjoner rekvirert av lege gir rett til refusjon av transport, gjelder således ikke for medisinske obduksjoner. Formuleringen gir imidlertid av og til opphav til misforståelser fra NAV-ansatte, som krever opplysninger om hvem som har begjært obduksjonen og eventuelt årsaken til dette. Ved slike henvendelser fra NAV eller begravellesbyråer anbefales at man kun avgir attest på at vedkommende har vært underlagt medisinsk obduksjon, dato for obduksjonen og evt navn på rekvirent. Obduksjonsbegjæring og obduksjonsresultat er taushetsbelagte opplysninger som ikke skal formidles til uvedkommende, så som NAV eller begravellesbyrå.

Av og til tar pårørende direkte kontakt med en patologiavdeling for å få utført obduksjon. I slike tilfeller anbefales at man henviser pårørende til avdødes eller egen fastlege for rekvirering. Som patolog kan man i slike tilfeller være behjelpelig med å formidle kontakt med egnet rekvirent. Hvis lege på patologiavdelingen står som rekvirent, bør kopi av resultatet sendes avdødes fastlege.

Behandling av lik og organer

Lik og organer skal behandles med respekt og utseendet til den avdøde skal gjenoprettes så godt det lar seg gjøre. Biologisk materiale skal i størst mulig grad legges tilbake i kroppen etter obduksjonen. Dersom det er nødvendig å spare hele organer for videre diagnostikk, for eksempel å fikser hele hjernen, er det adgang til det.

Organer eller organdeler som ikke kan legges tilbake i kroppen etter obduksjonen, bør ikke behandles som avfall, men leveres til kremasjon eller gravlegging på sted som samfunnet har etablert for døde (dvs. kirkegård). For øvrig gjelder samme regler for håndtering av biologisk og potensielt smittefarlig materiale under obduksjonen som ved ethvert annet kirurgisk inngrep.

Materiale som tas vare på for videre prosessering og undersøkelse (histologi, blodprøver etc.) skal behandles som annet biologisk materiale på gjeldende avdeling.

Kirurgiske prosedyrer

Formuleringen i obduksjonslovens § 8: "Det kan gjevast undervisning i samband med medisinske obduksjonar" gir tillatelse til undervisning i kirurgiske prosedyrer og lignende. Slik undervisning er ikke regulert i forskrift og omfanget må derfor avgjøres av den enkelte patologiavdeling. Ved undervisning som setter spor og kan sees ved syning er det naturlig at pårørende forespørres. Undervisning i kirurgiske prosedyrer uten påfølgende obduksjon er ikke regulert i lov, men må anses tillatt hvis samtykke fra pårørende foreligger.

Biobanker

Materiale som tas vare på for videre diagnostikk omfattes av [Behandlingsbiobankloven](#), på samme måte som annet diagnostisk materiale på avdelingen. Hvis materiale er tatt ut til forskning, er dette en forskningsbiobank og regulert av [Helseforskningsloven](#).

Donasjon av legeme

Avgivelse av lik til anatomiske institutter er regulert i obduksjonslovens kapittel 3, § 10. Til forskjell fra tillatelse til medisinsk obduksjon, skal slikt samtykke være skriftlig og avdøde må være myndig (18 år). Hvis pårørende forteller at donasjon er i tråd med avdødes ønske, men av avdøde ikke fikk anledning til å signere skjema, kan også pårørende gi slik skriftlig tillatelse.

De fleste anatomiske institutter har egne skjema for donasjon/testatorordning. Informasjon om slik

"testamentering" av legeme finnes på de enkelte universitetenes nettsider. Instituttet kan normalt ha liket i to år og skal ta kostnadene ved transport og gravferd.

Etter døden viser det seg av og til at legemet ikke egner seg til testamentering eller det foreligger andre grunner til at donasjon ikke kan gjennomføres som ønsket. I slike tilfeller er det viktig at pårørende får umiddelbar tilbakemelding. Avvisning av testamentert legeme krever begravelse med tilhørende kostnader, noe pårørende ikke er forberedt på. Dette gjelder også om avdøde i stedet blir obdusert.

Informasjon

Før medisinsk obduksjon: Før en medisinsk obduksjon skal de pårørende informeres om at det er aktuelt å obdusere den avdøde, og de skal ha informasjon om reservasjonsrett etc. Det skal bekreftes på rekvisisjonsskjemaet at slik informasjon er gitt. Hvor omfattende og detaljert informasjon som skal gis i det enkelte tilfelle er et spørsmål om skjønn. Det er ofte mest hensiktsmessig at denne informasjonen gis av behandlende lege, men for å sikre at kliniker er i stand til å gi den riktige informasjonen bør patologene være med på undervisning, lage informasjonsmateriell etc. Den norske patologforening har utarbeidet en standard [informasjonsbrosjyre](#) som er tilgjengelig på foreningens nettsider. Ved spesielle anledninger kan det være aktuelt at patolog er med på å informere pårørende også *før* obduksjonen.

Informasjon om resultat av obduksjonen: Resultatet av en medisinsk obduksjon er å anse som en del av pasientjournalen og underlagt regler om informasjon og journalinnsyn for de pårørende ([Pasientrettighetsloven](#) § 3-3 og § 5-1, [Helsepersonelloven](#) § 24 og § 41 og [Journalforskriften § 11](#)). Det er ofte mest hensiktsmessig at kontakten med pårørende om obduksjonsresultatet går via behandlende lege eller primærlege. Utlevering av kopi av obduksjonsjournal til pårørende bør følge samme retningslinjer som utlevering av opplysninger fra sykejournal. Ved dødsfall utenfor spesialisthelsetjenesten og/eller i tilfeller der det ikke er ønske om utlevering til lege kan det være aktuelt å tilby en sammenfatning av resultatet formulert på vanlig norsk.

Etter en rettsmedisinsk obduksjon er det politiet som bestemmer hvem som skal få informasjon og når. ([Påtaleinstruksen](#) § 3-1 og [Politiregisterloven](#) § 25 åpner for informasjon til pårørende.)

Referanser

Alle lover og forskrifter: www.lovdatab.no